

Т.О. Лахач

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО МОРАЛІ ТА СВІТОГЛЯДУ СЕЛЯНСЬКИХ РОДИН У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1930-х рр.

На сучасному етапі розвитку української державності важливого значення набуває вивчення соціальної історії, в площині якої перебуває розвиток сімейних відносин. Адже вони є основоположними в життєдіяльності суспільства і регулюють соціальні, демографічні, побутові та світоглядні тенденції громадськості.

В процесі еволюції сім'я завжди адаптувалася до історичних умов, устрою життя і соціального порядку, але в радянські часи зміни були продиктовані регламентаційною політикою влади більшовиків, а не природним розвитком. Це змінило звичний ритм існування сім'ї та шлюбно-сімейних відносин і негативно вплинуло на тенденції їхнього розвитку у 1930-х рр. XX ст. Особливо радикальних змін зазнали селянські сім'ї, які в процесі колективізації та „розкуркулення як класу”, перестали бути надійним духовним притулком людини. Вислів „Мій дім – моя фортеця” в 1930-ті рр. втратив належний зміст. Щоб усвідомити зміни, що відбулися, і наскільки тотальними вони виявилися, ми спробуємо визначити межі втручання радянської держави в буття і світогляд селянських родин України 1930-х рр., що і складає мету дослідження. Об'єктом виступає українське селянство; предметом – селянські родини.

Розгляду трагічних сторінок у долях селян і їх родин присвятили свої праці С. Кульчицький [1; 2], Г. Касьянова [3], В. Даниленко [4], І. Білас [5], С. Білокінь Ю. Шаповал [6], Г. Костюк [7] та інші.

Насамперед зазначимо, що радянська влада мала абсолютну прерогативу в суспільстві, над його громадянами і, зрештою, над українськими родинами. У 1930-ті роки утверджується відсутність будь-якої відповідальності держави за свої вчинки перед народом, у тому числі і перед членами розкуркулених сімей. Регламентаційні підходи та безпрецедентні дії місцевої влади, спрямовані на пересічних громадян і їхні родини у певних місцевостях України, відображені в секретних матеріалах державних органів вищого рангу. Так, із таємного листа, адресованого С. Косіору уповноваженим ЦК товариша Голубятнікова з перевірки процесу розкуркулення та хлібозаготівлі у Генічеському і Ново-Троїцькому районах за 1931 р. дізнаємося, що по селах проводилися масові обшуки, про які жодна партійна організація не вела звіту. Самостійно сформовані бригади без контролю з боку партійних центрів здійснювали грабунки, виселяли сім'ї з власних домівок, знущалися над членами селянських родин тощо. З цього приводу в цьому листі зазначалося: „В роботі з кулаком сильно скопилися на шлях адміністративних дій” [8, 85].

Зміст фраз „масові обшуки” і „шлях адміністративних дій” розкриває таємна доповідна записка Олександрівського партійного комітету до обласного бюро КП(б)У від 13 березня 1932 р. „Про факти нехтування революційної законності і свавільних дій у ряді сіл Прилуцького району”. У ній зазначено, що з вересня 1931 по квітень 1932 р.

майже в 50% сіл і колгоспів допущено факти відкритого нехтування революційною законністю, а в окремих селах – анархії і криміналу. Зафіксовані вони в таких виявах: „Член сільської ради С. Литвиненко зі своєю бригадою побив середняка В. Дзюбенка, арештував і тримав його в холодному чулані. Під час арешту сім'ю Дзюбенка виселили із хати”; „У с. Полонка протягом однієї години виселили із своїх домівок 20 сімейств. Через декілька днів за розпорядженням РК РКІ частина з них була вселена назад. А у с. Мамаєвка в один день виселили 70 сімейств ... сім'ї декілька днів були на морозі” [9, 22 -24].

У кінці доповідної записки визнано, що проти таких вчинків місцевої та районної влади ніяких рішучих дій держава не вживала. І хоча потреба в оздоровленні районного керівництва та припиненні свавілля назріла, подібна дискредитація селян зафіксована і в інших районних центрах України: „У с. Сурьско-Михайлівському Коломенського району Дніпропетровської області секретар партосередку Кондрацький, голова сільської ради Поплавський, заступник його Бакуш, секретар комсомольського осередку Котенко ... проводили вночі обшуки в одноосібників, бідняків, середняків, колгоспників. Під час нічних трусів забирали все...”; „В с. Зведенівка Брацлавського району на Вінниччині уповноважений революційно-виконавчим комітетом Плахотник, голова сільради Кравчук, секретар Сенько і інші активісти в кількості ще 4-х чоловік проникли до хати громадянки Мельничук Ганни ... запропонували усім вийти з хати і коли ті відмовилися ... було підпалено хату ... всі троє вийшли з хати ... їх вирішили розстріляти ... розстріл проводився з дробовиків” [10, 25-26].

У відповідь на свавілля місцевих органів влади держава переважно займала очікувальну позицію, тоді як селяни бралися за зброю. Лише за першу половину 1930 р. в УСРР сталося 1500 терористичних актів, близько 40 тисяч чоловік брали участь у селянських повстаннях [10, 331]. Але більшість селян зі своїми сім'ями масово виїжджала із сільських районів у міста республіки та за її межі. Із доповідної записки Харківського обкому КП(б)У до ЦК КП(б)У дізнаємося: за матеріалами обліку із 17 районів Харківської області з жовтня по грудень 1932 року пішло із сіл 49 250 чоловік. Серед них: колгоспників – 16 634 чоловік, одноосібників – 31 616 чоловік. Тому в ніч на 24 січня 1933 р. апарат ДПУ провів операцію з перевірки 10 великих залізничних станцій області (Лозова, Суми, Куп'янськ, Полтава, Красноград, Махновщина, Ізюм, Гадяч, Кременчук, Охтирка). Наслідки перевірки такі:

„Ст. Суми – на станції затримано 121 чоловік із 10 районів. В результаті переговорів 62 особи повернулися назад у свої села, решта затримані і перевіряються”;

„Ст. Кременчук – ...повернуто в села 170 чоловік...”;

„Ст. Полтава – виявлено на станції 68 чоловік...”;

„Ст. Красноград – виявлено і затримано 45 чоловік...” [11, 46].

Повертаючись назад, сім'ї були приречені вступати до колгоспу, отримувати вільні ділянки землі з плановим завданням засіву або під доглядом спецкомендантів працювати на кар'єрах,

лісозаготівлях, шляховому будівництві (це якщо особи поверталися до села з місця вислання і намагалися виїхати, а не передавалися органами ДПУ). При цьому райвиконкоми та сільради окремо облікували куркулів і їхні сім'ї за такими критеріями: а) ті, хто був висланий та відбував термін вислання; б) ті, хто незаконно прибув із місця вислання; в) ті, хто виїхав після розкуркулення; г) ті, хто, не будучи розкуркуленим, виїхав з села, щоб запобігти розкуркуленню [12, 58].

Згідно з цими критеріями, райвиконкоми та сільради розглядали справу кожної родини, що повернулася до села. Проте, крім вищезазначених методів державної боротьби з масовим виїздом селян та їхніх родин у пошуках кращої долі, застосовували ще метод заслонів на дорогах. Для цього залучали місцевих активістів. Останні ж, у власних інтересах та бажанні потрапити в ласку до місцевого керівництва, „ретельно” несли вахту. Тому випадки зради рідних людей у цей час стають звичайним явищем. Зі свідчення громадянки Ф. Мазур: „Мені довелося затримати власного брата. Брат хотів втекти за кордон. Начальник застави дав мені допомогу і ми затримали його. Я не могла пустити його за кордон... Це мій обов'язок перед Батьківщиною” [13, 17-19].

Слова жінки – доказ того, що за часів радянської влади з мораллю відбулася певна трансформація. Мораль, природно, не скасували взагалі, але поставили на інше, підлегле місце. Вона підпорядковувалася інтересам класу, загальної соціалістичної справи. У 1920-х рр. В. Ленін, звертаючись до молоді, визначив модель суспільно-політичної поведінки борця за соціалізм: „Всяку таку моральність, взятую з позалюдського, позакласового поняття, ми заперечуємо. Ми говоримо, що це обман, що це шахрайство і забивання розуму робітників та селян в інтересах поміщиків і капіталістів”, „... наша моральність підпорядкована цілком інтересам класової боротьби пролетаріату”, „в основі комуністичної моралі лежить боротьба за зміцнення і завершення комунізму. Ось у чому полягає і основа комуністичного виховання, освіти і навчання” [14, 76-77].

Щодо шлюбно-сімейних відносин такий випадок засвідчував становлення нових пріоритетів у світогляді особистості, що мало тяжкі результати. Сім'я як спілка подружжя, батьків і дітей, сестер і братів, близьких і далеких родичів у 1930-х рр. руйнувалася. Держава регламентаційними методами викорчувала із свідомості українців поняття сімейної моралі і сталих сімейних пріоритетів, методично нищила систему ціннісних орієнтацій сім'ї й особистості та пристосовувала їх до соціалістичних потреб влади й нового суспільства. Регламентаційні обмеження селянських родин (бідняків, середняків, куркулів, одноосібників) при виборі трудової діяльності, отриманні правового захисту, дозволу на територіальну міграцію перетворювали українську родину на новий осередок комуністичного суспільства, який мусив існувати під гаслом: „Щастя всіх досягається за рахунок щастя кожного. Будьте як усі, аби бути щасливим” [15, 9].

Отже, політика радянської влади щодо моралі та світогляду селянських родин у радянській Україні 1930-х рр. була спрямована на трансформацію морально-ціннісних імперативів суспільства і

сімейних відносин через зміну механізму соціального надбання, пропаганду нової моралі, введення нового світогляду на побут, культуру тощо. Чітко прослідковується ідеологічна установка на деприватизацію сім'ї її повну залежність від державних органів влади. Це, звичайно, не означає, що зовсім нічого не цементувало родинні відносини. Існували, хоча й суперечливі, норми політичної системи, радянські норми моралі тощо. Але селянські сім'ї були зайняті проблемою виживання набагато більше, ніж збереженням механізмів соціалістичних наслідувань вікових звичаїв сімейного життя. Це засвідчують події 1930-х рр.

1. Кульчицький С.В. *Сталінізм на Україні 20 – 30-ті рр.* – К.: Наукова думка, 1991.
2. Кульчицький С.В. *Україна між двома війнами (1921-1939 рр.)*. – К.: Вид-тво Дім „Альтернативи”, 1999.
3. Касьянов Г.В. *Сталінізм і українська інтелігенція (20 – 30-ті рр.)*. – К., 1991.
4. Білас І.Г. *Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953*. – К., 1994.
5. Білокінь С. *Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917 – 1941 рр.)*: Джерелознавче дослідження. – К., 1999. – Т. 1.
6. Шаповал Ю.І. *Людина і система: / Штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні/ – Ін-т національних відносин і політології національної АН України.* – К., 1994.
7. Костюк Г. *Сталінізм в Україні (Генега і наслідки): Дослідження і спостереження дослідника.* – К., 1995.
8. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України).* – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 4275.
9. *ЦДАГО України.* – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5249.
10. *ЦДАГО України.* – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5489.
11. *Женщины красноармейцу // Укроста. – 11 августа, 1920. – № 43.*
12. *ЦДАГО України.* – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6273.
13. *Колгоспники на охороні колгоспів / [упорядн. З. Марголіс, Я. Емануїлов].* – К.: „На варті”, 1936.
14. *Висоцький В.І. Історичні аспекти в географічних назвах Донбаського регіону // Вісник Східноукраїнського державного університету. Історичні науки – 2000. – № 2 (24).*
15. *Блакитна книга. Становище геїв і лесбійок в Україні.* – Центр „Наш світ”. – К.: Нора-Принт, 2000.

В.С. Лозовий

СПРИЙНЯТТЯ СЕЛЯНСТВОМ БІЛЬШОВИКІВ ТА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У ПЕРІОД ДИРЕКТОРІЇ УНР

Після здобуття Україною незалежності вітчизняні історики посилили увагу до вивчення проблем Української революції 1917–1921 рр., однак „практично перестали займатися історією більшовизму” [1, 89]. Відтак, цей політичний феномен потребує подальших досліджень. Метою статті є аналіз сприйняття народними верствами більшовизму як політичного руху і влади Рад як органів революційно-демократичної диктатури пролетаріату та бідного селянства. Об'єктом дослідження виступає українське селянство; предметом – його ставлення до більшовиків у період Директорії УНР.